

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

ભારતમાં આર્થિક વિકાસના એક પરિબળ તરીકે વિદેશી પ્રત્યક્ષ મૂડીરોકાણ
ડો. અરવિંદ કે. પટેલ*

Foreign Direct Investment as a Factor of Economic Development in India

પ્રસ્તાવના:-

આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના અનેક સિદ્ધાંતો આપણને એ બાબતની સમજ આપે છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર દ્વારા વિશિષ્ટીકરણ કરીને વેપારથી જોડાયેલા દેશોને અનેક લાભો પ્રાપ્ત થાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના આ તર્કનો સ્વીકાર કરીને વિશ્વનો વેપાર વધે તે માટેના પ્રયત્નો થયા. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના પ્રથમ તબક્કામાં વસ્તુઓની આયાત નિકાસ કરવામાં આવતી હતી. ત્યાર પછી આ વિચારોમાં પરિવર્તન આવ્યું અને કોઈ એક દેશ વસ્તુઓની આયાત કરવાને બદલે વિદેશી મૂડીરોકાણની છૂટ આપીને પોતાના જ દેશમાં વસ્તુનું ઉત્પાદન શરૂ કર્યું. એટલે કે વસ્તુઓની આયાત અને બદલે મૂડીની આયાત શરૂ થઈ જેને આપણી એફ.ડી.આઈ. (વિદેશી સીધું મૂડીરોકાણ) તરીકે ઓળખવા લાગ્યા. સમગ્ર વિશ્વમાં આ વિચારધારાનો પ્રભાવ હોવાથી ભારતે પણ આ બાબતનો સ્વીકાર કર્યો. ભારત સરકારે ઘણા બધા ક્ષેત્રોમાં ૧૦૦ ટકા એફ.ડી.આઈ.ને સ્વયંસંચાલિત માર્ગ દ્વારા ભારતમાં આવવાની છૂટ આપી. વિદેશી કંપની કે કંપનીઓ ભારતમાં મૂડીરોકાણ કરે અથવા પોતાના ધંધાનું વિસ્તરણ કરે તેને સાદા અર્થમાં એફ.ડી.આઈ. કહેવાય છે. એફ.ડી.આઈ.ની વિવિધ ક્ષેત્રો પર અનેક અસરો જોવા મળે છે. જેનો અભ્યાસ જરૂરી છે.

એફ.ડી.આઈ અનિવાર્યતા અંગે કેટલીક દલીલો નીચે પ્રમાણે કરી શકાય

(૧) દેશમાં મૂડીરોકાણમાં વધારો કરવા માટે:-

ભારત જેવા વિશાળ વસ્તી ધરાવતા દેશ જેમાં લોકોની માથાદીઠ આવકનું પ્રમાણ નીચું છે. ગરીબીનું પ્રમાણ ઊંચું છે. જેથી વપરાશ વધારે હોવાને કારણે બચતોનું પ્રમાણ ઓછું છે. બીજી બાજુ બેરોજગારી, સસ્તો શ્રમ, વિશાળ કુદરતી સંપત્તિ અને સંસાધનો વગેરે ઉપલબ્ધ છે. પણ ભારતમાં મૂડીની અછત આર્થિક વિકાસનું અવરોધક પરિબળ છે. આવા સંજોગોમાં મૂડીની અછત દૂર કરવા માટે બે રસ્તા છે. એક વિદેશી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ પાસેથી લોન મેળવી જે ખૂબ જ મર્યાદિત છે. અને બીજો રસ્તો વિદેશી મૂડી રોકાણની છૂટ આપવી. આમ દેશમાં મૂડીરોકાણની અછત દૂર કરવા માટે એફ.ડી.આઈ.ની છૂટ આપવી અનિવાર્ય છે.

(૨) માળખાકીય સુવિધાઓ અને સેવા ક્ષેત્રનો વિકાસ કરવો:-

માળખાકીય સુવિધાઓમાં વીજળી, રોડ, રેલ્વે, એરવેજ, વાહન વ્યવહાર, સંદેશા વ્યવહાર, સિંચાઈ, પેટ્રોલિયમ, બેંકિંગ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ બધી જ સુવિધાઓનો વિકાસ કરવો એ આર્થિક વિકાસની પાયાની શરત છે. આ ક્ષેત્રોમાં વિકાસ કરવા માટે મોટા મૂડી રોકાણની જરૂરિયાત છે. આ સંજોગોમાં આવા ક્ષેત્રોના વિકાસ માટે એફ.ડી.આઈ.ને મંજૂરી આપવે જરૂરી છે.

*ડો. અરવિંદ કે. પટેલ, એસોસિએટ પ્રોફેસર, અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ, એસ.એસ.મહેતા આર્ટ્સ અને એમ.એમ. પટેલ કોમર્સ કોલેજ, હિંમતનગર

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

(૩) લેણદેણ તુલાની ખાધ દૂર કરવી:-

ભારતની વેપાર તુલામાં લાંબા સમયથી ખાધ જોવા મળે છે. તેને પૂરવા માટે મૂડી ખાતામાં આવકો વધારવી પડે છે. ભારત જેવા દેશોમાં ઝડપી આર્થિક વિકાસ કરવા માટે ટેકનોલોજી, યંત્રો, ઓઈલ, કાચો માલ વગેરેની આયાતો કરવી પડે છે. જો એફ.ડી.આઈ. ભારતમાં મૂડી રોકાણ કરે તો તેટલા પ્રમાણમાં આયાતો ઓછી કરવી પડે. બીજી બાજુ એફ.ડી.આઈ.ના મૂડી રોકાણને કારણે લેણદેણ તુલાના મૂડી ખાતાની આવકમાં વધારો થાય છે. અને લેણદેણ તુલા ઘટે છે. જેને કારણે રૂપિયાનું આંતરરાષ્ટ્રીય મૂલ્ય પણ જાળવી શકાય છે.

(૪) રોજગારીમાં વધારો કરવો અને દેશના કુદરતી સંસાધનોનો ઈષ્ટ ઉપયોગ કરવો :-

ભારત અતી વસ્તી ધરાવતો દેશ છે. બેરોજગારી એ એક મોટી સમસ્યા છે. આવા સંજોગોમાં દેશમાં વિદેશી મૂડીરોકાણ વધારવામાં આવે તો દેશમાં વિવિધ ક્ષેત્રોનો વિકાસ થવાથી રોજગારીની તકોમાં વધારો થાય છે. વપરાયેલા કુદરતી સંસાધનો જેમ કે જમીન, પાણી, ખનીજો વગેરેનો ઈષ્ટતમ ઉપયોગ કરી શકાય.

(૫) વિદેશી આધુનિક ટેકનોલોજીના લાભો:-

વિશ્વના વિકસિત દેશોએ વિવિધ ક્ષેત્રોનો વિકાસ કરીને તેમાં આધુનિક ટેકનોલોજીમાં સંશોધન કર્યું છે. વિદેશી મૂડીરોકાણની સાથે વિદેશી નવી ટેકનોલોજી અને વિવિધ ક્ષેત્રના નિષ્ણાત વ્યક્તિઓની સેવાનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. જેના કારણે દેશના સ્થાનિક ઉદ્યોગો પણ અનુકરણ કરે છે. અને દેશમાં આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ વધે છે. જેના કારણે ઉદ્યોગોની ઉત્પાદન ક્ષમતા વધે છે અને મૂડી ઉત્પાદન ગુણોત્તર નીચો જાય છે.

(૬) હરિફાઈ દ્વારા ઊંચી કાર્યક્ષમતા અને ગ્રાહકોને લાભ:-

વિદેશી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓના મુડીરોકાણ માટે વિવિધ ક્ષેત્રો ખુલ્લા મૂકવાથી દેશના સ્થાનિક ઉદ્યોગો સાથે હરિફાઈ થાય છે. અને તેથી ગ્રાહકોને સસ્તી સારી વસ્તુ કે સેવાઓના સ્વરૂપમાં લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમકે ઈલેક્ટ્રોનિક્સ, ઓટોમોબાઈલ્સ, વીમા, એરવેજ, ટેલિકમ્યુનિકેશન વગેરે ક્ષેત્રોમાં ગ્રાહકોને લાભ પ્રાપ્ત થયા છે.

ભારતીય અર્થતંત્ર ખેતી પર આધારિત છે. સીઝન દરમિયાન ફળો, શાકભાજી, અનાજ વગેરેની કિંમતમાં મોટો તફાવત જોવા મળે છે. આવી કિંમતોની અસ્થિર દૂર કરવા માટે કોલ્ડ સ્ટોરેજોની સગવડો વધારવી પડે. ઉપરાંત ફૂડ પ્રોસેસિંગ ઈન્ડસ્ટ્રીઝનો વિકાસ કરવો પડે. આવા ક્ષેત્રોમાં એફ.ડી.આઈનું મૂડી રોકાણ થાય તો ખેતીક્ષેત્રે ભાવ સ્થિરતા લાવી શકાય.

એફ.ડી.આઈ.વિરુદ્ધની દલીલો:-

એફ.ડી.આઈ.ના ઉપરોક્ત અનેક લાભો છતાં એક વિચારધારા સ્વદેશી વસ્તુઓ, સેવાઓ તથા ટેકનોલોજીની તરફેણમાં છે. તેમની એફ.ડી.આઈ. વિરુદ્ધની કેટલીક દલીલો નીચે પ્રમાણે ગણાવી શકાય.

નાના છૂટક વેપારીઓ અને ઉત્પાદકો પર વિપરીત અસર પડે છે. વોલમાર્ટ, મેકડોનાલ્ડ જેવી મોટી વિદેશી કંપનીઓ રિટેલ ક્ષેત્રમાં મૂડીરોકાણ કરેતો નાના વેપારીઓ અને ફેરિયાઓની રોજગારી તથા ધંધા બંધ થઈ જાય. આ ઉપરાંત વિવિધ ક્ષેત્રોમાં મોટી કંપનીઓના પ્રવેશથી નાના ઉદ્યોગો પડી ભાંગે છે તેને કારણે સ્થાનિક રોજગારી ઉપર વિપરીત અસર પડે છે.

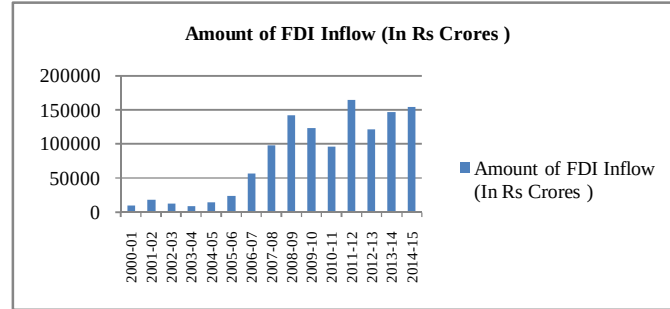
Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

સામાન્ય રીતે બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ જે દેશમાં વિકાસની વધારે શક્યતા હોય ત્યાં મૂડી રોકાણ કરતી હોય છે. અને જ્યાં વિકાસનો દર નીચો હોય ત્યાંથી મૂડી રોકાણને પરત ખેંચે છે. ભારતમાં અત્યારે આર્થિક વિકાસનો દર ઊંચો હોવાથી મૂડીરોકાણની અનુકૂળતા હોવાથી એફ.ડી.આઈ.નું મૂડીરોકાણ વધતું જાય છે. પરંતુ વિદેશી કંપનીઓ મૂડીરોકાણ પરત ખેંચે તો લેણદેણના મૂડી ખાતામાં ખાધ વધે છે. અને લેણદેણ તુલા પર વિપરીત અસર થાય છે. પૂર્વ એશિયાના દેશોમાં ઉદ્ભવેલી કટોકટી આ પ્રકારના મૂડીરોકાણનું ઉદાહરણ છે. અને ભારતે પણ આ માંથી બોધપાઠ લેવો જોઈએ. ટૂંકમાં બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ ડિવિડન્ડ, રોયલ્ટી, નફો વગેરે સ્વરૂપમાં મોટી રકમ પરત લઈ જાય ત્યારે લેણદેણ તુલા ખાધુ ઉદ્ભવે છે. તેને નિયંત્રિત કરવા માટે તૈયાર રહેવું પડે.

વિદેશી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ ઉત્પાદન વધારવા માટે દેશના કુદરતી સંસાધનોનો બેફામ ઉપયોગ કરે છે. તેથી આવા કુદરતી સંસાધનો ખલાસ થતાં જાય છે. વળી કેટલાંક ઉત્પાદનો પ્રદૂષણ ફેલાવતા હોય તો દેશના પર્યાવરણ પર વિપરિત અસરો થાય છે. વિદેશી બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ માર્કેટિંગ સ્ટ્રેટેજી અને જાહેરાતો પર મોટો ખર્ચ કરે છે. જેને કારણે તેઓ ઊંચી કિંમતે મોટા પ્રમાણમાં વેચાણ કરી કરી ફાયદો મેળવી શકે છે. જોકે આવું વેચાણ ખર્ચ છેવટે ગ્રાહકોએ ઊંચી કિંમતના સ્વરૂપમાં ભોગવવું પડે છે. દેશમાં રાજકીય કે આર્થિક અસ્થિરતાનું વાતાવરણ હોય ત્યારે એફ.ડી.આઈ. ઈન ફ્લો અને આઉટ ફ્લો માં સતત ફેરફાર થતો જાય છે. જેના કારણે દેશના સ્થાનિક બજારમાં અસ્થિરતા ઊભી થાય છે. વળી વિદેશ સાથેના આંતર સંબંધો વધતાં વિદેશની આર્થિક અસ્થિરતાઓ સરળતાથી દેશમાં પ્રવેશે છે.

ઉપરોક્ત ટેબલ નંબર-૧માં ૨૦૦૦-૦૧ થી ૨૦૧૪-૧૫ સુધી ભારતમાં એફ.ડી.આઈ. ઈન્ફ્લો આવકનો પ્રવાહ દર્શાવ્યો છે. અહીં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે વિદેશી મૂડીરોકાણમાં અસ્થિરતા જોવા મળે છે. કેટલાક વર્ષોમાં ઝડપી વધારો તો કેટલાંક વર્ષોમાં ઝડપી ઘટાડો થયો છે. આનું મુખ્ય કારણ ભારતમાં આ સમય દરમિયાન રહેલી રાજકીય અસ્થિરતા ગણી શકાય. રાજકીય અસ્થિરતાને કારણે વિદેશી મૂડી રોકાણ અંગેની નીતિઓમાં અવિશ્વાસનું વાતાવરણ સર્જાય છે. વળી વિદેશી મૂડીરોકાણ મંજૂરી માટેની લાંબી પ્રક્રિયા પણ મૂડીરોકાણ માટેનું અવરોધક પરિબલ છે.

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

Table :- 2

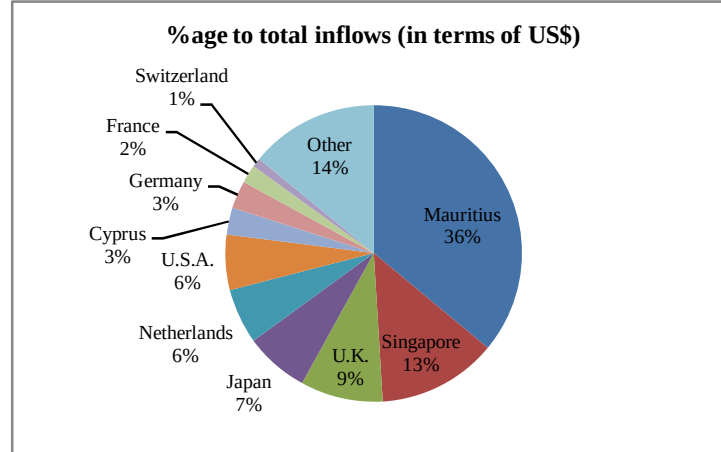
Share of top investing countries FDI Equity Inflows Amount Rupees in crores (U.S. \$ In million)

Ranks	country	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) Rupees in crores	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) U.S. \$ In million	%age to total inflows (in terms of US\$)
1	Mauritius	417148	86187	36%
2	Singapore	157959	30707	13%
3	U.K.	107791	21911	9%
4	Japan	90446	17879	7%
5	Netherlands	75393	14371	6%
6	U.S.A.	65376	13510	6%
7	Cyprus	38834	7959	3%
8	Germany	36623	7340	3%
9	France	22323	4471	2%
10	Switzerland	14895	3009	1%
Total FDI Inflows from All countries		1199919	243228	

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

ટેબલ નંબર-૨ માં ૨૦૦૦થી ૨૦૧૫ દરમિયાન ભારતમાં વિવિધ દેશોમાંથી એફ.ડી.આઈ.નું રોકાણ કરતા પ્રથમ ૧૦ દેશોના મૂડીરોકાણ પ્રમાણ રૂપિયા (કરોડમાં) અને ડોલર (યુ.એસ. મિલિયનમાં) દર્શાવાયું છે. આ સમય દરમિયાન ભારતમાં જે તે દેશ દ્વારા કેટલા ટકા મૂડીરોકાણનું પ્રમાણ રહ્યું છે તે દર્શાવ્યું છે. અહીં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે પ્રથમ છ દેશો મોરિશિસ, સિંગાપુર, યુ.કે, જાપાન, નેધરલેન્ડ અને યુ.એસ.એ દ્વારા કુલ મૂડીરોકાણના ૭૩% મૂડી રોકાણ થયું છે. જે ખૂબ જ મોટો હિસ્સો છે તેમાં પણ એકલા મોરિશિસ માંથી સૌથી વધારે ૩૬% મૂડીરોકાણનું પ્રમાણ રહ્યું છે. બાકીના દેશોમાંથી ખૂબ જ ઓછું મૂડીરોકાણ થયું છે. બાકી રહેલા દેશોમાંથી મૂડીરોકાણની શક્યતા તપાસવી જોઈએ અને તે અંગેની નીતિ તૈયાર કરવી જોઈએ. ખાસ કરીને જાપાન જેવા દેશો જ્યાંથી ટેકનોલોજીકલ લાભ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે અને રાજકીય તથા આર્થિક રીતે પણ અનુકૂળતાઓ છે તેનો લાભ થઈ શકે છે.

Table:- 3

Sectors Attracting Highest Equity Inflows

Rank	Sector	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) Rupees in crores	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) U.S. \$ In million	%age to total inflows (in terms of US\$)
1	Service	201728	42101	17%
2	Construction Development	112916	24028	10%
3	Telecommunication	83697	16995	7%

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

4	Computer Software & Hardware	67694	14125	6%
5	Drugs & Pharmaceuticals	63630	12856	5%
6	Automobile	60725	11857	5%
7	Chemicals (Other than Fertilizer)	48642	10230	4%
8	Power	46359	9512	4%
9	Metallurgical Industries	40738	8481	4%
10	Hotel & Tourism	40198	7774	3%

ટેબલ નંબર-૩ માં ૨૦૦૦ થી ૨૦૧૫ દરમિયાન વિવિધ ક્ષેત્રોમાં થયેલ એફ.ડી.આઈ. ઈકવિટીના રોકાણ દર્શાવતા પ્રથમ ૧૦ ક્ષેત્રોમાં થયેલાં વિદેશી મૂડીરોકાણનું પ્રમાણ કરોડ રૂપિયા માં દર્શાવેલ છે. તથા જે તે ક્ષેત્રનો કુલ વિદેશી મૂડીરોકાણમાં કેટલો ટકાવારી હિસ્સો છે તે દર્શાવ્યું છે. અહીં સ્પષ્ટ છે કે સૌથી વધુ મૂડીરોકાણ સેવા ક્ષેત્રમાં ૧૭ ટકા થયું છે. આ પ્રમાણ બાંધકામમાં ક્ષેત્રમાં ૧૦% ટેલિકમ્યુનિકેશન્સ ક્ષેત્રમાં ૭ ટકા થતાં કોમ્પ્યુટર સોફ્ટવેર ક્ષેત્રે ૬ ટકા રહ્યું છે.

ફાર્માસ્યુટિકલ ક્ષેત્ર ભારતનું નિકાસક્ષેત્ર છે. જેમાં એફ.ડી.આઈ.ના કુલ મૂડીરોકાણના પાંચ ટકા મૂડીરોકાણ થયું છે. અહીં વધુ મૂડીરોકાણ અને વિકાસની શક્યતાઓ જોવા મળે છે. પાવર ક્ષેત્ર કે જેમાં ભારતમાં ખૂબ જ અછત છે. ત્યાં પણ એફ.ડી.આઈ.નું મૂડીરોકાણ થાય તો દેશની વીજ અછત નિવારી શકાય. વીજળી મહત્વની માળખાકીય સુવિધા હોવાથી તેના વિકાસ ખેતી વિકાસથી ખેતી અને ઉધોગોનો પણ વિકાસ શક્ય બને. હોટલ ટુરીઝમ ક્ષેત્રમાં કુલ મૂડીરોકાણના ૩ ટકા મૂડીરોકાણ થયેલ છે. આ ક્ષેત્રમાં એફ.ડી.આઈ.ને બદલે સ્થાનિક કંપનીઓ પોતાનું મુડીરોકાણ વધારે તો તેનો લાભ સ્વદેશી કંપનીઓને મળે અને રોજગારની તકો વધે.

Statement on RBI'S Regional offices received FDI equity Inflows (April 2000-January 2015)

Sr.No.	RBI'S Regional office	State covered	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) Rupees in crores	Cumulative inflows (April 2000-January 2015) U.S. \$ In million	%age to total inflows (in terms of US\$)
--------	-----------------------	---------------	---	---	--

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

1	Mumbai	Maharashtra, Dadra&Nagar Haveli, Daman&Diu	34449	71740	30
2	New Delhi	Delhi, Part of UP & Haryana	242204	48315	20
3	Chennai	Tamilnadu, Pondicherry	85790	10536	7
4	Bengalore	Karnataka	74753	14934	6
5	Ahmedabad	Gujarat	51193	10622	4
6	Hyderabad	Andhra Pradesh	48536	9901	4
7	Kolkata	West Bengal, Sikkim, Andaman&Nicobar	14393	2943	1
8	Chandigarh	Chandigarh, Punjab, Haryana, Himachal Pradesh	6360	1331	0.6
9	Jaipur	Rajasthan	6791	1264	0.5
10	Bhopal	MP, Chhattisgarh	6095	1216	0.5
11	Kochi	Kerala, Lakshadweep	5373	1086	0.5
12	Panaji	Goa	3864	822	0.3
13	Kanpur	UP, Uttaranchal	2267	454	0.2
14	Bhubaneswar	Orrissa	1957	397	0.2
15	Guwahati	Assam & East India (7 sister)	361	80	0
16	Patana	Bihar, Jharkhand	265	50	0
17	Jammu	J&K	26	4	0
18	Region not indicated		304711	61412	25.3

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

ટેબલ નંબર-૪ માં ૨૦૦૦ થી ૨૦૧૫ દરમિયાન ભારતના જુદા ક્ષેત્રમાં (રાજ્યોમાં) એફ.ડી.આઈ. દ્વારા કરવામાં આવેલા મૂડીરોકાણ દર્શાવ્યું છે. ઉપરાંત જે તે ક્ષેત્રમાં એફ.ડી.આઈ.ના કુલ મૂડીરોકાણની સામે કેટલું મૂડીરોકાણ કરેલ છે તે દર્શાવ્યું છે. આ જોતા સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સમય દરમિયાન એફ.ડી.આઈ.નું સૌથી વધુ મૂડીરોકાણ ૩૦ ટકા એકલા મુંબઈ ક્ષેત્ર (મહારાષ્ટ્ર) માં થયું છે. એફ.ડી.આઈ. એ એવા રાજ્યો કે વિસ્તારોમાં વધુ મૂડીરોકાણ કર્યું છે કે જ્યાં ધંધાકીય પર્યાવરણ વધારે અનુકૂળ હતું. જે વિસ્તારોમાં માળખાકીય સુવિધા ઓછી હતી ત્યાં એફ.ડી.આઈ.ના મૂડીરોકાણનું પ્રમાણ ઓછું છે. જે રાજ્યો વિકસિત હતા ત્યાં મૂડીરોકાણ વધારે થયું છે. આમ એફ.ડી.આઈ.ના મૂડીરોકાણમાં પ્રાદેશિક અસમાનતા જોવા મળે છે. ખાસ કરીને પૂર્વનાં રાજ્યોમાં એસ.ડી.આઈ.નું મૂડીરોકાણ ખૂબ જ ઓછું છે. આમ દેશના પછાત વિસ્તારોમાં રોજગારી અને ઉત્પાદનમાં વધારો થાય તે માટે એફ.ડી.આઈ.ના મૂડીરોકાણમાં વધારો થાય તેવી નીતિઓ તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

સમીક્ષા:-

વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં એફ.ડી.આઈ.નો સ્વીકાર કરવો એ અનિવાર્ય બન્યું છે. છતાં બધા જ ક્ષેત્રમાં તેની મંજૂરી ના આપતા જે ક્ષેત્રે અનિવાર્યતા હોય તેવા ક્ષેત્રોને જ એફ.ડી.આઈ. માટે ખુલ્લા મૂકવા જોઈએ. ખાસ કરીને રિટેલ વેપાર ક્ષેત્રે જે રોજગારીને અસર કરે છે. ત્યાં સાવધાની પૂર્વક મંજૂરી આપવી જોઈએ. ઉપરાંત ખેડૂતો, કામદારો અને નાના ઉદ્યોગકારોને અસર ન થાય તેના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. જે ક્ષેત્રોમાં વિકાસની અછત છે અને ટેકનોલોજીની જરૂરિયાત છે તેવા ક્ષેત્રોમાં એફ.ડી.આઈ. આવકારવી જોઈએ. ખાસ કરીને આપણા દેશના અર્થતંત્રની અનિવાર્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણયો લેવા જોઈએ.

એફ.ડી.આઈ. અંગેની નીતિ સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ. તથા તેમાં સ્થિરતા હોવી જોઈએ. વિદેશી કંપનીઓના મૂડીરોકાણ માટેની પ્રક્રિયા ઝડપી અને સરળ બનાવી જોઈએ. વર્તમાન સમયમાં ભારતમાં મેક ઈન ઈન્ડિયાની વિચારધારા અમલમાં મુકવામાં આવી છે. ત્યારે તેનાથી કેટલું ઉત્પાદન, વિકાસ, રોજગારી વગેરે પ્રાપ્ત થશે તે તપાસી લાભ કરતા ક્ષેત્રો માટે એફ.ડી.આઈ.ની ઉદાર નીતિ અપનાવવી જોઈએ. ભારતમાં ફાર્માસ્યુટિકલ, પાવર, માળખાકીય સુવિધાઓ વગેરે ક્ષેત્રના વિકાસની શક્યતાઓ છે. તેના પર વધારે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. એફ.ડી.આઈ.ના મૂડી રોકાણથી પ્રદેશીક અસમાનતાનું સર્જાય તે માટે જે રાજ્યોમાં ઓછો વિકાસ થયો છે ત્યાં મૂડીરોકાણ વધે તેવી નીતિ અમલમાં મૂકવી.

References:-

- (1) Raja Rajeswari, (2015) "Sector wise foreign direct investment inflow in to India" , JBMSSR, January 2015
- (2) Rajdeep Kaur, (2014), " Abhinav National Monthly Refereed Journal of Research in commerce and Management.
- (3) Renuka R. (2013), "Impact of FDI in Indian economy", Global Research analysis.
- (4) Department of industrial policy and promotion, Government of India